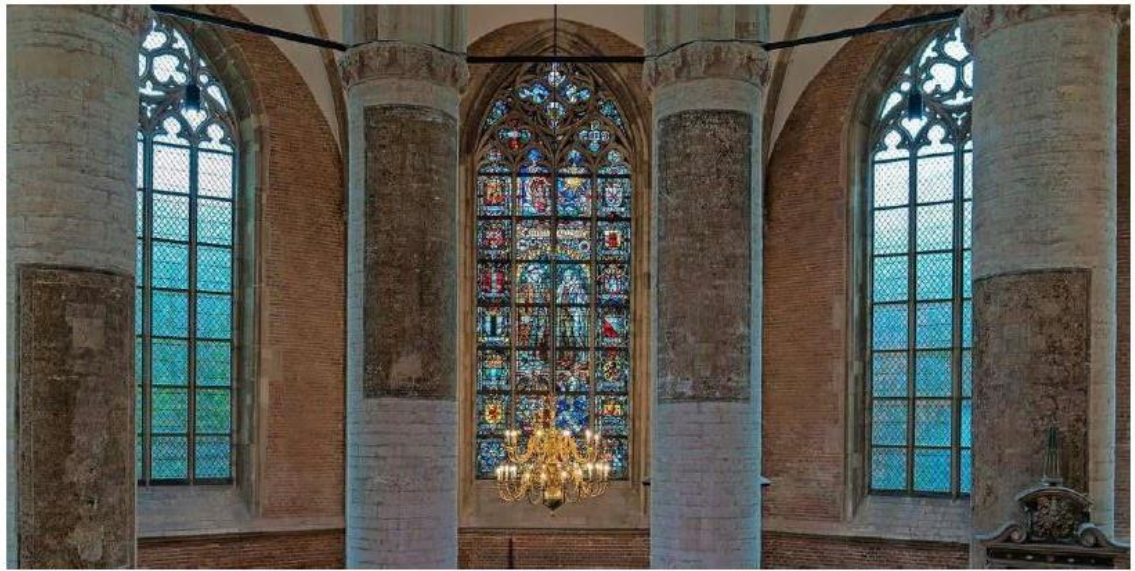

i

Sporen van de Tachtigjarige Oorlog

Er zijn weinig plekken in Nederland waar de geschiedenis van de Tachtigjarige Oorlog zo levend is als in Leiden. Elk jaar wordt op 3 oktober het Leidens Ontzet, de verdrijving van de Spanjaarden in 1574 gevierd. Archeoloog Ruurd Kok, die eerder op zoek ging naar tastbare sporen van de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog in de Leidse regio, schrijft in deze reeks artikelen over tastbare sporen en herkenbare plekken in Leiden en omgeving uit de tijd van de opstand tegen de Spanjaarden. Mail tips naar redactie@leidschdagblad.nl

Koorzuilen met schilderingen op de plek van gesloopte heiligenbeelden

FOTOGRAFIE HELCO KUIPERS

Schimmen van de apostelen

„Het einde van het beleg was hier”, zegt Ward Hoskens, conservator van de Leidse Pieterskerk. Hier vond op zondagochtend 3 oktober 1574 een dankdienst plaats, direct nadat de Geuzen waren aangekomen in Leiden. In deze kerk bevinden zich echter ook sporen van de Beeldenstorm, een uitbarsting van sociale en religieuze onvrede die later zou escaleren in de Opstand tegen Spanje.

Ruurd Kok

Leiden ■ De Beeldenstorm bereikte Leiden op 25 augustus 1566, nadat de vernieling van kerken enkele weken eerder in West-Vlaamse steden was begonnen. Die dag vergaderde het Leidse stadsbestuur over te nemen maatregelen naar aanleiding van berichten over kerkvernieuingen in andere Hollandse steden. Nog tijdens de vergadering kwam de koster van de Pieterskerk waarschuwen dat er lieden in de kerk waren ‘die als hem dacht te niet goeds in de zinneen hadden’, zo is te lezen in *De Pieterskerk in Leiden*. De stadsbestuurders haastten zich daarop naar de kerk en joegen daar eigen handig twee mannen weg die beelden van een altaar sloopten.

Een eerste indruk van wat er uiteindelijk verloren ging aan het rijk gedecoreerde interieur van de katholieke kerk is een grafsteen. Althans, dat is waarvoor de steen eeuwenlang is gebruikt. De onopvallende grijze steen ligt tegen de achterkant van een houten koorbank, met erboven op twee natuurstenen architectuurfragmenten. De wijdingskruisjes in de hoeken geven aan dat het oorspronkelijk een altaar was. Het was een van de ruim dertig altaren die oorspronkelijk in de kerk hebben gestaan, aldus conservator Hoskens.

Tentamen

Vlakbij ligt een andere herinnering aan het katholieke verleden van de Pieterskerk: de grafsteen van Johanna van der Does. De met renaissance-motieven versierde zerk ligt half onder de houten vloer van het koor, ook staat er tijdelijk een kerkbank bovenop vanwege het tentamen dat eerder die middag in de kerk is afgenomen. Johanna was de laatste abdis

Opmerkelijk, overduidelijk een katholieke geestelijke die hier prominent werd begraven, na de Reformatie

van het klooster Leeuwenhorst, een vrouwenaabdij bij Noordwijkerhout. De nonnen waren in 1571 de stad in gevlucht uit angst voor de geuzen, die in die tijd vanaf zee plundertochten hielden in de kuststreek.

In Leiden maakte Johanna een groot deel van het beleg mee en stierf in 1574. Zewerd begraven in de zuidelijke kooromgeving van de Pieterskerk. „Opmerkelijk”, aldus Hoskens, „overduidelijk een katholieke geestelijke die hier prominent werd begraven, na de Reformatie.” Ze staat slapend afgebeeld op de steen, in habijt, met vroom gevouwen handen en een abdiszenstaf.

Contouren

In het koor wijst Hoskens op de bruinige vlakken op de twaalf koorzuilen. Het zijn van oorsprong goudgroene schilderingen die bij een restauratie onder de witte pleisterlaag tevoorschijn zijn gekomen. Deze zogenaamde brokaatschilderingen zijn aangebracht aan het eind van de vijftiende eeuw en dienen als imitatie van kleden. De textielimitaties vormden de achtergrond van twaalf apostelbeelden die tegen de zuilen waren bevestigd. In de kleurvlakken vernden onbeschildeerde contouren waar de beelden stonden, als schimmen van de apostelen. Twee kleurvlakken zijn hoger aangebracht: daar hingen de beelden van Petrus en Paulus boven het hoogaltaar. „Oorspronkelijk was de kerk aan beide apostelen gewijd”, legt Hoskens uit, „maar Paulus viel al vrij snel weg.”

Grafzerk van Abdis Johanna van der Does, foto uit 1941.

COLLECTIE RIJKSDIENST VOOR HET CULTUREEL ERFGOED

„Dit was het eerste target in de kerk”, zegt Hoskens over de apostelbeelden. Een dag na de eerste vernielingen konden wachters voor de deur niet voorkomen dat op 26 augustus een ravage werd aangericht in de Pieterskerk. In het boek *De Pieterskerk in Leiden* wordt in het hoofdstuk over het vernielde interieur geput uit een enkele jaren na de Beeldenstorm opgesteld ooggetuigenverslag. De oproerkraaiers zouden ‘s nachts via de noordelijke toegang de kerk zijn binnengekomen. Burgers die op het rumoer afkwamen zagen ‘de twaalf apostelen van marmeren meer andere beelden aan stukken geslagen, de altaren verbroken.’ Ondanks het feit dat de

apostelbeelden kort en klein werden geslagen, is voor zover Hoskens weet bij de verschillende restauratiewerkzaamheden nog geen brokstuk van de sculpturen teruggevonden.

Meesterwerk

Niet alle afbeeldingen van heiligen werden vernield. Gespaard bleef het Laatste Oordeel van Lucas van Leyden, nu een van de topstukken van Museum De Lakenhal. Het omstreeks 1526-1527 voltooide drieluik geldt als meesterwerk van de noordelijke Renaissance en hing oorspronkelijk in de Pieterskerk. Daar is nu een reproductie op ware grootte te zien van de Leidse kunstenaar Casper Faassen. Gezien de omvang en het gewicht is het niet waarschijnlijk dat het altaarstuk tijdens de Beeldenstorm in veiligheid is gebracht. Voordat het in 1872 werd verworven door de Lakenhal heeft het eeuwenlang in de Burgemeesterskamer op het Stadhuis gehangen. „In het protestantse bolwerk dat Leiden was”, aldus Hoskens.

Chaotisch

Een jaar na de Beeldenstorm was de schade in de Leidse kerken hersteld en waren de altaren opnieuw gewijd. Op 20 oktober 1572 trof een tweede Beeldenstorm de Pieterskerk, waar eerder die maand al de eerste protestantse eredienst was gevierd. Het katholieke interieur was dan ook vrijwel volledig verdwenen toen de geuzenadmiraals en hun scheepsvolk samen met schutters en uitgehongerde Leidse burgers op zondagochtend 3 oktober 1574 in de kerk de chaotisch verlopen dankdienst bijwoonden. Voor de nog aanwezige sporen van het katholieke verleden zullen ze weinig oog hebben gehad.